

914.15

K832

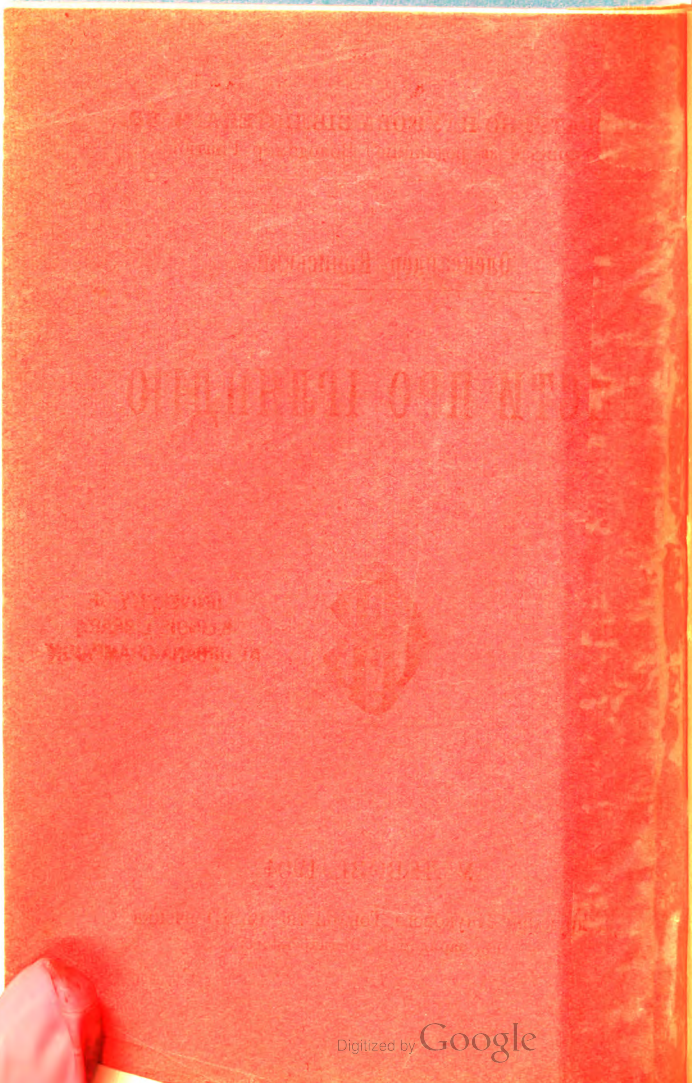
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

914 .15

K83t

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 80.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Олександр Кониський.

ЛИСТИ ПРО ІРЛЯНДІЮ.

Med. univ. DR. J. TURNA

WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138

У ЛЬВОВІ, 1904.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
130 St. George Street, Toronto, Ontario M5S 1A5

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
130 St. George Street, Toronto, Ontario M5S 1A5

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
130 St. George Street, Toronto, Ontario M5S 1A5

**ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА**

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 80.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Олександр Кониський.

ЛИСТИ ПРО ІРЛЯНДІЮ.

Med. univ. DR. J. TURK

WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138

У ЛЬВОВІ, 1904.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Microfilm Negative # 95-2578
Humanities Preservation Project

914.15
K 831

Переднє слово.

Отсі листи були писані 1881 р. і друковані в „Сьвітѣ“ ч. 10—14. Ми передруковуємо їх без ніякої зміни, надіючися подати з часом ниніше представлене ірландських відносин, де образ історичного розвитку буде доведений до наших днів.

У початку 80-их років минулого віку остра ірландська криза, Земельна Ліга і Парнеллова агітація була, так сказати, центром загальної дискусії в європейській пресі. Пок. Драгоманов не раз клав ірландську організацію та агітаційну методу за взірць спеціально для галицьких Русинів. Рівночасно в Києві проф. Антонович читав для своїх слухачів приватний курс про історію і сучасний стан Ірландії. Впливом того задікавленя Ірландією були й отсі Листи пок. Кониського, які хоч по часті можна вважати рефлексом думок і поглядів тодішніх київських українофілів старшої генерації. З сього погляду Листи Кониського, лишаючи на боці саму незвичайно цікаву тему, являють ся цінною пам'яткою тих поглядів, того політичного лі-

IV

бералізму, який тодішні квівські українофіли поділяли з загалом російської ліберальної преси. Пригадуємо, що в самій Росії се були часи найвишого розмаху ліберального радикалізму, часи надій на свободну перебудову російської імперії, часи недовгого вагання по смерті Александра II., заким іще „цар миротворець“ не наложив у повні ствою кам'яну руку на все російське публичне і громадське життя. Отже цікаво нам буде в Листах Кониського бачити те підчеркуване на кождім кроці жадане радикальних реформ для Ірландії, осуджуване лібералізму Гледстона, осуджуване всяких тзв. паліятивів, які будім то ніколи ще не допомогли до загоня великих народніх болячок. Очевидно, автор тих Листів, а з ним і широкі круги російської інтелігенції, вірили в ту пору в можливість радикальних переворотів, які одним замахом можуть вилічити глибоко вкорінені народні болячки. Сю віру, злучену з погордою до паліятивів, до дрібних, часткових, але ненастанних заходів, до буденної, непоказної, але з певним хоч найскромнійшим пляном робленої праці мусіла дорого оплатити російська суспільність.

Ів. Франко.

I.

В той час, як я починаю писати свої листи, очі усїєї Європи, навіть усїх освічених людей дивлять ся на „Зелений Остров“. Усїм цікаво знати, що буде далї в Ірляндїї: що вийде з соціальної війни за землю і хлїб, з війни, яку веде в Ірляндїї народ із урядом великобританського королівства. Гадаю собі, що й нашим читачам цікаво буде в таку пору звернути увагу на той куток „цивілізованої“ держави, де не сьогодні-завтра повинно рішити ся не тільки важне політичне, але ще важнїйше соціальне питанє. А як воно рішить ся, вгадати не вельми трудно, знаючи, що як особні люди, так і цілі народи мають свою Немезиду.

Зазираючи в далеку давнину історїї Зеленого Острова, про який поет Мур (Moore) співав, „що в кліматі вїжньому, як усмішка неві, на ґрунті плідному, як любов божа, — гине ірляндський селя-

нин"; зазирнувши, кажу я, в історію Ірландії, не знайдеш такого часу, де-б не було утисків, починаючи з Генриха II і до нашого часу. Тільки що утиски ірландського народу були інколи менші, інколи більші, а от уже з Генриха VIII починаєть ся урядовий замір знищити, винародовити Ірландців. Генриху VIII забажало ся підняти авторітет Англії і знести з коренем усе, що ірландське. І от із 1534 р. починаєть ся боротьба Ірландців за свій національний устрій, починають ся повстаня, тягнуть ся вони кілька літ і кінчають ся безталанно задля Ірландців. При Вільгельмі Оранському Англь-Сакси цілком забрали Зелений Острів і підгорнули його під кормигу протестантів; усіх кельтських католиків обявлено не під законом. Одначе щож вийшло? Вийшла та боротьба, що й тепер ведеть ся. Можна сказати, що в XVI століті велась війна за панованє політичне над Ірландією; в XVII за землі; в XVIII за знищенє католициства в Ірландії, а в XIX принялась Англія гоїти ті великі народні рани, які вона робила народови Зеленого Острова стілько століть.

Треба запримітити, що до XVI ст. феодальні земельні закони Англії панували тільки в деяких невеличких частках Ірландії, а на решті обширу Зеленого Остро-

ва стояла стародавня система Кельтів родового владіння землею гуртом голови роду і його членів. Родова громада в Ірляндії складала ся з людей злучених спорідненем, що носили одно прізвище і мали одного голову свого роду. Голова роду не був господарем землі, а тільки брав умовлену плату (ренту) з усякої товаряки, що ходила на пашу на громадські вигони. (Звісно, що Ірляндці дуже мало робили коло хліба, а більш промишляли скотиною). В таких випадках, коли рента не платилась родовому голові, не заборонялось забрать поцінно скотину, але ніколи у того, що не платив, не відбирало ся право користуватись громадською землею. Голову вибирав рід. Уся земля, яка належала родови, ділилась на громади. Голова від часу до часу по старосьвітським звичаям ділив громадську землю (яку орали) між семьями. Такий порядок господарювання землею панував в Ірляндії більш тисячі літ. В VII ст. було в Ірляндії 184 родів, 5.520 громад і 132.480 родин, а в 1598 році громад стало вже 6.814.

Видима річ, що Ірляндці, привикши до таких земельних порядків, не могли згодитись, щоб із доброї волі кинути свої старосьвітські звичаї і пристати до фео-

дальних порядків і зовсім натурально, що Ірландці стали силою обороняти свої предківські порядки супроти самосильного внародовлення їх Англійцями і проти примушування силою до нових феодальних порядків. Генрих VIII утихомиривши перше повстанє, став конфіскувати землі мастирів і дарувати ірландським ватажкам (поробивши їх льордами і графами), але з умовою, щоб вони переняли і заводили на своїй родині звичаї Англичан. Можеб із таких підкупів що й вийшло, як би у Дубліні був міцний, жвавий уряд, а то як умер Генрих VIII, то слабкий уряд тільки держав Ірландців у хаотичному сподіванні: з одного боку чинили ся великі утиски всьому ірландському і силоміць заводились противні задля Ірландців порядки Англичан, — а з другого кожне повстанє утихомирювалось несказано по варварськи; після утихомирювання англійське військо лишало Ірландію; тоді зрабований, знищений і примучений народ тим самим одержував снагу на помсту за утиски, і знов починало ся повстанє і знов варварське утихомирюванє!.. Генерали Єлисавети вважали ірландський народ за якихось хижих звірюк і не давали пощади ні жіноцтву, ні дїтворі... А тут до страшенної національної ненависти пристала

нова, релігійна. Англія зробилась протестантською, а Ірландія міцно і щиро держалась католицької віри своїх предків. Англичане наче звірі почали чинити всякі утиски католикам Ірландії, себ то всьому ірландському народови.

За Якова I взяли ся колонізувати Ірландію протестантами: в Ірландію перевозили тисячі протестантів і селили їх на землях заgrabованих у католиків, а разом із тим жваво взяли ся нищити всякими способами громадське користуванє громадськими землями і заводити феодалщину. Поміж такими „заходами“ звертали увагу й на голод. „Голоднеча проковтне Ірландців“ — писав Уінчестер, — „се путь кращий і швидчий“. Руйнованє і спустошуванє багатого краю, заможного народу довело безталанних Ірландців до нового повстаня в 1641 р. за Карла I. На сей раз і самі Ірландці обороняли ся справді наче звірі і поки Кромвель утихомирив се повстанє, він звів зі сьвіта цілу третину (500.000) ірландського народу, зруйнував і зробив пустинєю Зелений Острів. Ірландці добивались на сей раз, щоб на віки вигнати зі свого краю протестантів і повернути до себе заgrabовані свої землі. Спершу діло пішло на руку Ірландцям, але після битви під Вексфордом Кромвель

перегнав усіх католиків в одну провінцію, а інші роздарував протестантам. Таке нелюдське вигнання цілого народу з рідної землі затвердив парламент 1652, видавши акт поселеня. Таким побитом у руках Ірляндців лишило ся тільки 1,200.000 акрів землі, а решту розділено поміж протестантів, салдатів і інших прислужників уряду. Одначе завести такі порядки в житє — показалось не так легко, як видати акт. Сер Петті поїхав розмежовувати ірляндські землі протестантам і знайшов, що таки доволі Ірляндців не покинули своїх куренів. З його опису Ірляндії видко, що на той час на Зеленому Острові жило 300.000 протестантів, і 800.000 католиків: „Католики жили в земляних хатах, навіть без димарів, вікон, дверей, навіть гірш американських дикунів“. Згодом за Стюартів вернули трохи католикам їхньої землі, але всього таки у протестантів зістало ся в двох більше, 4,250.000 акрів, а в католиків тільки 2,250.000: отже перед повстанєм 1641 р. католики орудували 5,000.000 акрів.

За Якова II, здавалось, прояснило ся трошки сонце і задля Ірляндців; віцекоролем постановлено Ірляндця Тольбота (граф Тирконель), який оголосив, що воя-

фісковане католицьких земель було грабованем і що землі Ірляндії належать Ірляндцям. Але ся ясна годинка не довго потривала: вона пророкувала страшенну бурю і негоду безталанному народови Зеленого Острова. Стюартів прогнали з Англії; державу забрав Вільгельм Оранський. Ірляндія одначе зісталась вірною Якову II; дублінський парламент виголосив акт рівноправности всіх вір на ірляндській землі, але протестанти-володарі землі, що не вважали Якова за короля, теряли землі. Вибухло нове повстанє, Англія взяла знов верх і знов, уже в останнє, поділила Ірляндію — більша половина землі одібрана від католиків була передана протестантам; за католиками лишило ся не більш, як $\frac{1}{5}$ рідної своєї землі. Сього було мало: Англичане продали в неволю і перегнали в рабство на Західну Індію і Вірджинію сто тисяч Ірляндців; заможні Ірляндці втікали на материк Європи, а инші примушені лишитись на острові, мусіли переносити невимовні кари і утиски. Католикам заборонено бути членами парламенту, задля них не було місця ні на якій службі. Ірляндцю не можна було бути ні судью, ні адвокатом, навіть лісничим або поліціантом. Усякі корпорації були заказані; Ірляндцю не можна було ні оружя по-

сити, ні коня в себе держати такого, що коштував би дорожше 5 ф. шт. В усякий час можна було перетрусити оселю і хату Ірляндця. Сама освіта була зборонена задля Ірляндців: ні за границю, ні в університет Ірляндцєви дитину не вольно було оддати на освіту, держати школу і учителювати теж не вольно. — Як бачить читач, такі варварські заходи з'англіїщення Ірляндців і поміж правдивими дикунами не визвали би приязни. До слова сказати, що і в наш час і не в далеких наших сусід можна заримітити такіж заходи винародовлюваня національности. Промисли і крамарство хоч і не були цілком заборонені, але обставлено їх такими умовами, що трудно було користуватись ними Ірляндцям. Що до землі, дєк католику заборонено було купувати її і приймати, коли вона спадала по наслідству: на аренду не можна було брати землю дальше 31 року, а коли випадало так, що арендар тримати не з землі користи більше ніж положено, і не піднесе плати за аренду, так усякому протестантові вільно було одібрати від католика арендаря таку аренду. Очевидно, що арендарєви не було ніякого зиску додавати до землі більше праці, краще управляти її; очевидно, що такі порядки нищили

всяку культуру і економічний добробит католиків. Навіть свою власну рухому худобу католики не вільно було записувати завіщанем, але він мусів ділити її рівно між синів. Як же в селі був хоч один син протестантом, то йому одному припадала уся худоба.

Отже ірландський народ показав себе міцнішим, ніж англійські закони! Більшість Ірландців не кинула свого краю; згодом почали вертати ся і втікачі. Хоча землі вже й не належали їм і були власністю протестантів, алеж треба було й католикам чимось жити, щось їсти. Нові господарі ірландських земель не всі бажали самі господарювати, деякі з них і в вічі не бачили „своїх“ нових земель; через такі обставини нові „господарі“ вважали землі тільки як спосіб легкої наживи без жадної праці і пороздавали їх в аренду за річну плату католикам. Алеж не можна було користуватись землею не піддобрюючи її. Крім того треба було висушувати болота, гатити греблі, лагодити шляхи, будувати хати, бо требаж було десь жити арендарям. За два столітя число хат із 160.000 збільшилось на 600.000, а разом арендарі піддобрили й землі, загноїли їх, користь із землі більшала, та йшла вона не арендарям,

але господарям, що підіймали рентову плату. З такими умовами економічний побут арендарів не міг стати діпший; арендарі скільки не працювали, а все таки були вбогою голотою, бо їхньою працею живили ся господарі земель... Щож дивного, що з кожним роком Ірляндці, особливо вбогі, більш і більш ненавиділи Англичан!

Так само й уряд Англії в XVII і XVIII ст. носив до Ірляндців таку сліпу ненависть, що віддав цілий нарід у ярмо кількох власників землі, — усякими способами чинив утиски католикам. Уряд дивив ся на Ірляндію наче на такий проклятий край, де ніхто не повинен знати добро, навіть і англійські кольтоністи. Протестантський парламент Ірляндії існував тільки для виду! Щоб знищити ще більш Ірляндію, Англія наказала в 1680 р. привозити з Ірляндії скотину, мясо, масло, сир, — дійшло до того, що в 1696 р. заборонено було привозити в Ірляндію з усіх країв крім Англії усяку бакалію і всякий іноземний крам. Тоді Ірляндці по неволі мусли цілком узяти ся за овець і завели у себе отари гарних на вовну овець. Через кілька років вовняний промисл розвивав ся добре, маючи для себе таку гарну умову, як дешева праця. Та не довго ті-

шили ся Ірляндці! Англія заказала вивозити з Зеленого Острова усякі роботи з вовни, а саму вовну не заборонювала привозити тільки до себе. Через се майстри і робітники цілими тисячами мусіли перебирати ся на материк Європи і в Америку; більш трицяти тисяч робітників і наймитів лишались без хліба!.. Були випадки голодової смерти. Заздрість Англії звернула увагу і на другий промисл Ірляндії, на полотно, і бажала дозволити Ірляндцям ткати тільки товсте полотно; навіть риболовство Ірляндців не вискочило із звиринної лапи Англії, яка мізкувала, щоб парламент заказав Ірляндцям рибачити інакше, як на англійських кораблях.

Були причини, що й поміж ірляндськими протестантами викликали ненависть до англійського уряду, тим то під хоругов Іратана стали не тільки католики, але й протестанти. Іратан викликав національний рух: зерно впало на добрий ґрунт і весною 1780 р. низша ірляндська палата видала акт, оголошуючи, що крім короля, льордів і громад самої Ірляндії ніхто в світі не має права видавати закони задля Ірляндії. В той час Англія воювала з американськими державами і по неволі, з остраху згодила ся признавати волю і самостійність Ірляндії. Але

ся самостійність не була довговічна ; спершу повстанє 1798 р. розжеврило в Ірландії давню ненависть католиків і протестантів, а потім, як річки крови в своїх калюжах затопили повстанє, то в 1800 р. вийшло злученє Англії з Ірландією : парламент в Ірландії знесли, а замісто його Ірландія стала посилати своїх виборних до парламенту у Льондон. Ірландський народ прямо виголошував свою неохоту на таке злученє, але Англія добила ся таки свого, взяла верх, хоч на підкупи і видала 1,206.000 ф. штер. (більш 12 мільонів австр. гульд.).

Двацять літ ірландської самостійности принесли велику користь. Промисли, крамарство і загалом економічний побут підняли ся далеко в гору. Льорд Клер говорив, що він не знає ні одного народу в світї, що за такій короткий час так високо підняв би цивілізацію, промисли і хліборобство. Отже з актом злученя починаєть ся знов тяжка пора задля Ірландців — пора голоднечі і всяких репресій. Увесь XIX вік, від самого акту „злученя“, показує, що Англія ніби силкуєть ся загоїти ті великі болячки, які вона чинила двісті літ Ірландії. Отже колиб Англія щиро бажала спокотувати

свій двохсотлітній тяжкий гріх, колиб вона вважала Ірляндців справді як народ рівний в усьому Англичанам, колиб крамарники-Англичани не давали собі ніякої переваги в соціальних і економічних питаннях і правах, — давнo уже Ірляндія стала на шлях добробиту, не малаб історія ві Кромвеля, ві О'Коннеля, не бачилаб Англія ві Фені'в, ві Земельної лїги, ві тих ганьблячих арештів, що такими великими плямами лежать на сьогочасній історії великобританського королївства!

Як історія медицини не знає ні одного доводу, щоб який будь недуг, що запустив глибоко коріня, довело ся вигоїти палїятивами — так само і у всесвітній історії людей не було й не буде приміру, щоб соціальні і економічні болячки народів можна було радикально вигоїти урядовими палїятивами. На лихо й собі й Ірляндії Англія й досі не вступила на шлях радикального гоїня народніх соціальних недугів. Увесь час XIX віку вона потратила і тратить даремне на самі палїятиви і через те всі реформи, які Англія давала і дає Ірляндії, були і є реформи не добровольні, не щирі, але вимушені Ірляндцями і такими умовами, що висіли і висять над головою самої Англії і грозять вирвати у неї панованє над

краєм, який сімсот лїт не може помирити ся з чужим ярмом. Через те, через тіж палїятивнї навіть чесні урядові люди Англії, як от приміром Гледстон, бажаючи добра Ірляндії, мусїли не виходити з завороженого круга палїятив, репресалїй, і філянтропії. І не диво, що поки сходило сонце якої будь реформи, полегкости задля Ірляндії, виїдала очи Ірляндцям роса репресалїй. Доказом сього можна вважати вже одно те, що акт Habeas Corpus за двадцять два роки 1802—1824 р. шість разів задержував ся і не мав своєї сили в Ірляндії. За весь сей час акт обороняючи свободу особи не діяв у Ірляндії девять лїт! В 1820 р. Роберт Піль говорив, що від дня „злучена“ Англії з Ірляндією навряд чи був такий рік, щоб Ірляндія стояла під панованем звичайних законів. Щож справді чинив уряд Англії. Трохи не що року послав він комісію, щоб вислідити, в якому стані є Ірляндія? Мабуть уряд і далі-б задовольняв ся комісіями, коли б утиски і убожество в Ірляндії не викликали непорядків, аграрних злочинств і народнього руху за проводом О'Коннеля. Повстанє висїло в воздух, тоді тільки уряд схаменув ся, взяв ся справді за діло і парламент мусїв видати закон про зрівнанє католиків. Се був

перший ступінь на тім шляху, де знищений ірландський народ вперше одібрав свої натуральні, політичні і громадянські права.

Теж саме можна вбачити і в усіх інших реформах, які завойовували собі Ірландці. Спершу показують ся голоднеча і нещастя в народі, за ними непорядки і парламентська комісія, далі народний рух, репресалії урядові і в кінці — повстанє; за ним виходить уже реформа і полегкості безталанним, але славним своєю міцністю Ірландцям.

Таким самим шляхом ішов і сьогочасний рух в Ірландії.

В 1879 р. випала велика голоднеча, яка й викликала в Англії дві парламентські комісії, а за комісіями пішла філантропія. В туж саму пору в Ірландії — як наслідком голодної години, явилась агітація Земельної Ліги. Уряд відповів репресіями, а Ірландці таким аграрним рухом, якого ще й не бувало. Тоді тільки уряд, на чолі з Гледстоном, загадавсь про земельні реформи, але здасть ся, на сей раз реформи спіянили ся. Численні арешти, задержуване звичайних законів, а з другого боку невсипуща агітація довели Ірландців до краю. Мирна пропаганда ліги

перейшла, здається, до реального бороття, до бійки на вулицях. Арешт Парнеля і інших популярних ватажків роздразнив народ, вивів його з легальної колії. І хто знає — що наступити може завтра (пишемо 20 жовтня)! Повстане може бути зовсім натуральним, а викликав його сам уряд! Кілько разів Джон Брайт говорив у парламенті, що „сила не гоїть“, але голосу його не слухали... І певно буде каєте, да не буде воротя. Учора прийшли грізні звістки: О'Коннор, соймовий депутат, узяв ся ватажкувати над Літою, а в Ліммеріку, в той час, як вели до тюрми арештованого скарбника Літа, народ напав і пустив камінями в поліціянтів, які мусіли стріляти і підстрілили одну молоду женщину. В Лондоні позавчора велено трьом полкам війська виступити в Ірляндію... Завтра може прийти тяжка звістка, що земля „Зеленого Острова“ мокне в крові свого власного народу...

А відвернути се велике нещастє було не трудно, — що я й покажу в дальших своїх листах.

II.

У цілому світі певно не можна знайти другого краю, деб так як в Ірляндії

житє народа залежало від картоплі! Не вродила картопля, напав який червяк або недуг на картоплю — Ірляндцям велике горе, голоднеча! Приміром от в 1846 р. по всій Ірляндії випав недуг на картоплю, — вся вона пропала, і — наступила страшна голоднеча, а за нею гви-чайні її плоди — недуги на людей, голодний тиф, дизинтерія, і люди вмирали цілими сотнями, — були такі округи, де не поспівали робити на мерців домовини... Із сіл люди втікали в міста, сподіваючи ся знайти хоч аби-яку роботу, але й роботи не ставало на всіх робітників. Люди вмирали серед вулиць, серед шляхів... .

Очевидно, що таке тяжке бідунанє викликало і непорядки і аграрні злочинства, бо Ірляндці були запевнені, що все лихо скоїло ся і панує від тих земельних порядків, які завів на ірляндській землі англійський уряд, і що уряд, як би бажав того, міг би відвернути загодя велике народне нещастє. Голодні Ірляндки йшли в міста, чинили там колотнечу, били в вікнах шиби і дякували Богу, коли за се суд сажив їх у тюрми, де давали їм їсти.

Плодами своєї голоднечи було те, що четвертина (2 мільони) Ірляндців або вимерла, або виселила ся з рідної країни. А уряд у таку тяжку пору тільки й знав,

що привинив Habeas Corpus, вніс до парламенту нові карні закони, та зняв комісію, щоб іще раз вислідити стан Ірляндії. Правда, парламент на сей час видав один дуже добрий закон, знісши ціло на привізний хліб; але якаж користь із сього закону вийшла задля Ірляндії? Наче на сміх усі ірляндські товари подешевшали, а що до їди, — та подорожшала в четверо! Уряд не тільки не звернув на се уваги, але голова міністрів, Джеймс Россель, вповів, що торгівля — діло вольне і урядови не діло мішати ся до цін! Були випадки, що люди вмирали з голоду з грішми в руках під дверима урядових маґазинів.

Вигадав уряд спасати Ірляндців роздаючи їм даром юшку: постановили на великих шляхах залізні казани, варили в їх із кіяхів кукурудзи юшку і роздавали голодним. Сюліван, що бачив, як роздавали сю юшку, як її їли, як із за неї лаялись і бились, каже, що псарі у своїх псарнях краще годують собак... Ще гидче, каже він, було дивити ся, як у Дубліні з великим торжеством під проводом льорда-намісника відчинили куховарню на показ, яко зразок, як примір, і посадили в неї паризького кухо-

вара... Се була цілком огидлива насьмішка над великим бідуванем цілого народа.

Невдачні були й інші заходи, якими уряд гадав допомогти Ірляндцям. Приміром: парламент видав велику суму грошей на громадські роботи, щоб допомогти голодним; але за се діло взяли ся так нерано, так спізнили ся з ним, що коли стали скликати робітників на дренаж, на шляхи, показало ся, що люде так заслабли і обезсилюли не ївши, що не здужали робити, та ще зимою! Візьме чоловік у руки лопату чи заступ, копне раз, другий і падає в обморок!... Так гибли і гроші і люди. Найбільшу допомогу показали тоді в сю тяжку чорну годину квакери!

Минуло тридцять літ. В 1877—79 рр. знов не вродила картопля і знов показала ся голоднеча. І на сей раз уряд показав себе тим самим, яким був і тридцять літ назад, або ще й гірш, бо вигадав таку допомогу ірляндському голодному народови, яка стала йому злом. Назначені парламентом гроші на народню допомогу міністер Д'Ізраелї (опісля Біконсфільд) віддав до рук — аж глум і сором вимовити! — до рук власників земель! — бо, бачте, власники стануть підлучшати свої землі

і тим самим буде робота убогим і голодним!... Здасть ся, нічого!]

Уряд посадав комісію за комісією; комісії працювали, висліджували стан Ірляндії чесно, совістливо, але з тих праць мало виходило користи. От хочби приміром комісія під проводом лорда Девона: працювала вона в Ірляндії два роки і на зібраних нею фактах заявила урядові про тяжкий побут ірландського народу. Селянин в Ірляндії, — говорила комісія — як давнійш, так і теперечки (1843 — 1845) несказано страждає: убого і гідко їсть, одягаєть ся і бере вбогу плату за свою працю; можна тільки дивувати ся тому, з яким терпінєм ірландський народ несе своє тяжке бідуванє. Усім відомо, — свідчила комісія, — що в Англії і Шотландії власник ферми (хутору) перш ніж віддати хутір в аренду, збудує хату, комору, хліви, поставить горожу і ворота, і сам бере на себе частину видатків на лагодженє; а в Ірляндії все навпаки: власник хутора не зробить своїм коштом нічого: не дасть кілка або хворостини на огорожу; усі будівлі, навіть дренаж, піддобрюванє землі і т. и. повинен зробити арендар своїм коштом. Ся комісія радила: яко мога швидче видати закон на таєі випадки, коли власник, проганяючи з хуто-

ра арендаря, не згодить ся з ним у ціні, яку він повинен заплатити за будівлі і все вньше, що зробив арендар на його хуторі. Отже із праці свої комісії таки нічогоісенько уряд не вчинив цілих 25 літ, поки Гледстон не подав до парламенту першого свого біля про Ірляндію.

Як не мала була користь задля Ірляндців від усіх комісій, але ще менш покористував ся уряд зі своїх репресалій. Ні припинюване Habeas Corpus, ні військові суди, ні різні иньші кари не нагодували Ірляндців, не задовольнили їх, не переломали і не перенівечили цілого народа й не переродили в любов до Англичан його стародавньої запеклої, безконечної і невсипущої ненависти і ворогування. Тай де в історії можна знайти докази, щоб репресалії, кари, навіть шибениці гоїли народні недуги!... Сила може пригв'ятати безсильного, але се не значить, що вона запомогла лиху, загоїла болячку... А в Ірляндців болячка і давня і велика і, що важнійше всього, лежить у соціально-економічному побуті.

Люї Блян вирік велику правду говорячи, що Англія для того, щоб гоїти народні недуги Ірляндії, доводила народне бідуване до краю. Вся історія показує, що Англія давала Ірляндії сякі-такі полегко-

сти тільки тоді, коли самій їй приходи-
лось уже не в моготу, коли не помагали
ні карі, ні ніякі репресалії. Кожен рух
Ірляндців свідчив, що Англія, щоб уга-
мувати його, кінчила тим, із чого треба
було починати і з чого повинен починати
кожний чесний і гуманний уряд. Так скін-
чився релігійний рух, так скінчить ся
рух політичний і соціяльний. Англія спи-
няючи силою теперішній рух, виграє
тільки те задля себе, що ще один, зовсім
непотрібний раз докаже світови, що ні
багнетами, ні кулями не знищать у народі
його природних людських прав.

Щоб читачі краще запримітили по-
гані і огидливі відносини Англії до Ірлян-
дії, ми кинемо ще раз короткий погляд
на минувшину. Силкуючись добити ся злу-
чення парламентів Англії й Ірляндії, Вільям
Піт кляв ся, що першим ділом нового
парляменту буде — закон емансипації
католиків, себ то політичні і громадянські
права усіх католиків-Ірляндців. Щож вий-
шло? Ірляндія втеряла свій парламент,
її ошукали; даремно двацять три роки
Ґратан докоряв парламент, — його ніхто
не слухав! Ірляндія стогнала, — її ду-
сили, де і чим і як могли! Закони, уряд,
суди Англії і голоднеча 1822 р. довели
безталанний край до того, що про Ірлян-

дію говорили, що вона лежить мертва, недвижна, наче стояча вода в річці перегаченій греблею...

Доля послала в сей тяжкий час славного Данила О'Коннеля. Він перший показав і Ірляндцям і Англичанам, яка велика сила лежить в агітації, особливо як агітація ведеть ся розумно, спокійно, і йде легальним шляхом. Данило О'Коннель був найкращий адвокат. Він залишив свою пирочезну практику і віддав усього себе, свій час, свою працю на користь рідних Ірляндців. Агітувати О'Коннелеви було дуже-дуже не легко. Англичани привчили Ірляндців вірнати тільки в силу, в аграрні злочинства та повстанє. О'Коннелеви треба було спершу доказати самим Ірляндцям, що в ще більша, міцнійша і висша сила, сила спокійної агітації... В руках О'Коннеля було тільки одно оружє — вільне печатне і устне слово, і сим оружєм він побідив. В 1823 р. він заложив із двадцяти чоловік „католицьку громаду“ і тільки за шість літ силою слова, силою спокійної агітації приневолив Англію вернути ірляндським католикам релігійні і політичні права.

Після сього О'Коннель узяв ся добувати Ірляндцям політичні права на ділі. Десять літ 1830—1840 р. працював він над

тим, щоб Ірляндці одержали посади в адміністрації, в судах, у муніципалітетах, щоб Ірляндці-католики були визволені від плати на протестантську церкву. Остання реформа обійшлась найдорожше і трохитрохи не довела до справжнього повстання. Усі Ірляндці католики повинні були платити десятину на протестантську церкву і попів. Се була така велика неправда, для якої не прибереш відповідної назви. Протестантські попи, замісто того, щоб першим, яко служителем правди й свангеля, зректи ся добровільно такого огидного грабованого доходу з жебраків, зубами впили ся в десятину. В сїм ділі і сила О'Коннеля не змогла вдержати католиків на шляху мирної агітації. Даремне О'Коннель благовістив, що „ніяка реформа не варта одної краплі людської крові“, даремне несло ся його слово, що „кожен, хто вчиняє злочинство, — подає силу ворогови“ — католики слухали на сей раз більше своїх болячок, ніж речей О'Коннеля. Ірляндці не хотіли платити десятини; на виплату її грабували задля продажу католицьке добро, але спродати його було трудно: ніхто не важив ся купувати грабоване, а хто купував, той інколи платив ся своїм життям! Самосиле, душоубство, підпали і внїші аграрні зло-

чини діялись одно за другим! Народне повстанє ждало тільки одної іскри. Сього то й жахав ся О'Коннель і вговорив католиків згодити ся на той компроміс, який зложила Англія, себто, щоб десятину платили власники землі, а не арендарі. Хоча на самім ділі сей компроміс робив арендарям тільки моральну полегкість, бо власники землі не пропустили підняти в гору плату за аренду.

Як тільки Ірляндія заспокоїлась, О'Коннель узяв ся за нову, політичну агітацію. Він почав агітувати, щоб Ірляндія мала, як і було давнійше, свій окремий самостійний парламент. Задля цієї роботи він заложив весною 1840 р. окрему громаду. Одначе О'Коннель не звернув уваги на те, що кожда агітація повинна йти і йти; сила прогресу ніколи сама не стане і кожда агітація поки живе, поти йде, а як тільки стане, мусить наступити реакція.

Після того, як англійський уряд не допустив біля Дубліна у Кланторфі зійти ся народній раді чи мітінгови, треба було або кликнути на повстанє, або самому звернути в бік і зложити ватажкуване, бо народній ентузіязм дійшов до того, що вимагав якого-будь задовольнення. О'Коннель видержав своє правило, що „ніяка реформа не варт краплі крові“, а через

се й народня маса похолодніла до нього, а жвава, горяча молодіж заложила окрему громаду під назвою „Молода Ірляндія“. До цієї громади належали більше люди теорій: молоді письменники, журналісти, адвокати і в загалі люди заможні, готові положити свої голови за рідний край. „Молода Ірляндія“ по теорії стояла зовсім навпаки теорії О'Коннеля і доказувала, що кождий підневолений народ має право силою оружя добувати собі волю. Одначе практика „Молодої Ірляндії“ більше давала вагу моральному і умовому розвоєви народа і його освіті, ніж грубій силі. І треба правду сказати, що „Молода Ірляндія“ своїми літературними і науковими виданнями принесла чималу користь народowi.

Але не можна сказати, щоб „Молода Ірляндія“ і своєю політичною агітацією (вона стояла за федеративним звязком Ірляндії з Англією) не принесла користи. Вона вчинила все, що могла вчинити по закону розвоєю політичних ідей і народнього життя. Ніякі ідеї, ні наукові, ні політичні, ні соціяльні, не виявляють ся з ненацька, не падають як із хмар сніг, але виростають зі свого зерна, ростуть і спіють повагом, ідучи льогічним шляхом. Не будь О'Коннеля (він умер 15 мая 1847 р.), не будь його теорії (автономія Ірляндії), —

не булоб і „Молодої Ірляндії“, не булоб і її теорії (Федерації), а без неї не булоб ні Феніів, ні „Земельної Ліги“...

В 1848 р. в усій Європі панувала революція. Тоді з „Молодої Ірляндії“ виділився Джон Мічель, молодий протестант, син протестантського попа. Він був редактором часописі „Nation“, яку видавала „Молода Ірляндія“ — і надрукував свою статтю, якою закликав народ до прямого повстання. Товариство його не згодилося з його доказами, спершу написало против його протест, а далі зібрало раду і віддало їй на суд Мічеля. Рада осудила Мічеля; тоді він покинув редакторство „Nation“ і заложив свою власну часопись „United Irishmen“, де знов таки кличучи до повстання виголосив, що тільки огнем і словом можна визволити і спасти Ірляндію. Часопись Мічеля швидко зробилася популярною; не було числа, щоб він не кликав до повстання. Льорда-намісника Ірляндії він величав „каторг її величества королевої“, або „генералом-різником“. А тим часом революції в Європі мов умисно доказували на ділі те, що благовістив Мічель у своїй часописі. Цо звичайним законам уряд не мав права арештувати Мічеля, але закони перемінити — не довга річ! Уряд випросив у парламенту новий

закон, що дав йому право на арешт усякого, хто кличе до повстання. Силою сього закону уряд наказав Мічелеву часопись, самого його арештував і віддав під суд, а суд осудив його на 14 літ заслання в каторзі. Мічеля на військовому кораблі відвезли на Бермудські острови. Після Мічеля уряд прийняв ся і за „Молоду Ірландію“, що тепер стала революційною не менше самого Мічеля, якого ще так недавно осудила за революційні ідеї. Головних ватажків „Молодої Ірландії“, чотирьох людей, засудили на смерть, але смерть перемінили на каторгу, на все життя. Самого Дуффі уряд тричі отдававав під суд: суд присяжних ні разу не міг згодити ся на одноголосний рішинець і Дуффі через те кождий раз виходив не осуженим; тоді уряд лишив його спокійним. За те доволі иньших товаришів із „Молодої Ірландії“ було засуджених у тюрму, а це більше повтікало з Ірландії в Америку. Між останніми був Джеймс Стефенс, один із учеників Мічеля, чоловік жвавий, розумний, хитрий, по природі заговорник і революціонер.

III.

Англія гадала собі, що тепер уже правдивий спокій панувати ме в нещасній

Ірляндії! Помилалась! — Спокій панував такий, який панує перед бурею в повітрі. Не минуло і десяти літ, як на землі „Зеленого Острова“ знов зашуміла хуртовина ірляндської неволі і на сей раз буря дала більші добутки і Англії й Ірляндії, ніж в 1848 р.

В маленькому місті Скібероні в Ірляндії в 1852 р. була під назвою „Фенікс“ невеличка громадка, або просто національно-літературне касино. До сеї громади належав Рос, чоловік молодий і горяча голова. Тим часом із Америки потайно вернув ся Стефенс, поселив ся собі у тій же місті і жив із лекцій. Ставши товаришем „Фенікса“ Стефенс розказав Росови, що колиб в Ірляндії заложилась громада з метою визволити Ірляндію з під Англії, то з Америки зараз прислалиб велику заемогу і оружжєм і грішми і людми. Рос із дорогою душею взяв ся за се діло і незабаром із 100 товаришів „Фенікса“ 90 переписалось у товариші нової потайної громади. Приставали й иньші товариші, більш із ремесників, крамарів і дїтний арендарів. Але, на лихо, свою тайну не добре вони ховали і про сю громаду довідалась швидко поліція, попи закукали против їх, заговорила і печать, уряд кількох людий арештував, але судити було ні за

що, арештованих випустили. А всеж таки колотнеча зробила свій вплив: католицькі попи стали проповідувати супроти Фенікса; Рос і Стефенс переїхали в Америку... Настала тиша. Ся тиша й була початком правдивого феніанського руху. Ті Ірландці, що переїхали в Америку, не забули за далеким океаном свого рідного краю і його страшних мук! Там в Америці вони розпочали агітацію проти своїх катів і увесь центр феніанського руху перейшов на вольну землю Америки; тут із під попелу „Фенікса“ виросла політична громада „Феніїв“. Феніями, кажуть, у старовину, 17 століть назад, звала ся стародавня міліція Ірландців. Фенії ставили своєю метою вже не автономію О'Коннеля, не федерацію, — але справжню самостійність Ірландії як республіки. Розвоєви феніанського руху в Ірландії запоміг дуже багато рух в Європі в 1859 і 1860 р. Народній рух Італійців проти тиранства і тиранів зустрів в Англії дуже велику приязнь; навіть сама королева Вікторія, відкриваючи парламент, виголосила, що всі нації мають природне право вибрати собі такий уряд, який сподобають і заради сього мають право стати з оружжем. Така річ покотилась луною по Ірландії, розбудила і розжеврила Ірландців; до королевої по-

слали петицію, підписану 500.000 Ірландців, які просили, щоб дозволено було Ірландії народнім голосуванем вибрати свою волю про те, якого уряду і яких політичних порядків бажає народ Ірландії. Видима річ, що королева не дала ніякої відповіді, а тимчасом і англійські часописи ворушили Ірландців. „Times“ писала: „Час усім придушеним національностям зрозуміти, що вольні люди не можуть симпатизувати з тими, які тільки стогнуть у кайданах, а нічого не роблять, щоб розбити кайдани. Воля — така гра, яку, як мовляли Греки, треба виграти ножами і сокирами“. Отже нема чому й дивуватись, що при таких умовах агітація Феніїв пустила в Ірландії глибоке корінь, хоча супроти неї не тільки базікали попи, але й заложились окрема громада, що ставила метою добути Ірландії автономію йдучи спокійною тропою.

Успіх Феніїв перш усього показав себе тим, що вже в 1863 р. Стефенс почав видавати свою часопись „Ірландський Народ“. А тимчасом скінчилась війна Південних Держав Америки з Північними за визволене з неволі муринів. В американському війську було доволі Ірландців, які тепер не мали собі роботи, і вони подалися до Ірландії; не було такого паро-

ходу, щоб не привіз із Америки в Ірландію або грошей, або оружя, або вояків, готових зложити свої голови за волю і долю Ірландії. На лихо, поміж людьми близькими Стефену знайшов ся зрадник і видав урядови один лист Стефенса. Уряд сполохав ся і в одну ніч обидва парламенти видали закон, щоб припинити Habeas corpus. Стефенса арештували. У суді він заявив гордо, що не вважа задля Ірландії англійських законів. Стало так, що між сторожею, яка вартувала Стефенса в тюрмі, були Фенії і запомогли йому втекти, коли він просидів усього з десять днів. Після сього жив він іще три місяці вишком в Ірландії, а далі спокійно перебрав ся в Америку. На англійський уряд напав незвичайний острах: почались великі арешти і засуджуваня Феніїв; по берегах Ірландії плавали військові пароходи; трохи чи не кождий човник, що пристав до берега, трусили. А Стефенс піддавав жару з Америки, обіцяючи, що в 1866 р. він припливе з численним військом... Острах обхопив усю Англію. Одначе минув 1866 р., обіцянки не було і Стефенс пошкодив собі тим вельми і своїй популярности.

В Америці Фенії розділились на двое: одні вимагали вести військо в Ірландію,

другі, щоб напасти на Канаду; перевагу взяли останні! Фенїї перейшли в Канаду і забрали невеличку кріпость Ері. Але уряд Північних Держав Америки вступив ся в се діло і зупинив його... Тоді Фенїї в Ірляндії стали гадати, що треба щось заповідати: вони умовились із Фенїями, що жили в Англії, щоб сі напали на замок Гестер, забрали 20.000 рушниць і переплили в Дублін. Знов таки один Фенїї зрадив, видав урядови, і нічого з сього задля діла не вийшло, крім нових арештів. Так само не вийшло користи і з повстаня: тут нашкодив уже сніг. Уся Ірляндія була поділена Фенїями на округи, були назначені генерали; ірляндський народ приязно відносив ся до Фенїїв, але якось мляво, очевидно через те, що попи проповідували супроти Фенїїв. В той день, в який приказано було зійти ся повстанцям, цілий день падав такий великий сніг, що й сьвіта божого не видно було: хоча Фенїї в деяких місцях, приміром у Керрі, Корку і т. д. й напали на казарми й поліцію, але діло скінчилось нічим добрим.

Трохи згодом перевели Фенїї центр руху у саму Англію і тим держали її у великому острасі. Раз у Менчестері везли в тюрму двох арештованих Фенїїв; серед дня Фенїї напали на підводу, одняли у

вартових своїх товаришів і убили при тому одного вартового. Другий раз Фенії підложили цілу бочку пороху під тюрму в Лондоні і підпалили, гадаючи таким побитом визволити з тюрми Феніїв. Стіну тюрми і кілька сусідних домів зруйнували, 12 чоловік при тій руїні убито, а більш сотні поранено. Не диво, що такі справи наводили острах...

Суди за повстанє в Корку, Керрі і иньш. присудили кількох людей на смерть. В Лондоні зійшло ся не звичайне по своїй численности віче (мітинг), на яке прибули такі знамениті люди, як Міль, Брайт і ин. Після кількох річей ухвалено резолюцію просити королеву, щоб скасувала смертні приговори. Королева мусіла вдовольнити. Сю раду можна і слід уважати зерном, із якого стала рости в самій Англії симпатія до Ірляндців. Усі ліберальні Англичани загомоніли, що не штука спинити повстанє, але треба пригадати якісь реформи, щоб затихомирити Ірляндію. За Ірляндців почали агітувати самі Англичани. В таких краях, як Англія, громадський голос не пропадає марно; до його прислухують ся і уряди і пани. Тим то через рік після повстаня Феніїв Гладстон у 1868 р. іменем усієї ліберальної партії виголосив у парламенті, що

прийшов той час, що Англія повинна показати Ірляндії і Європі свою справедливість. „Коли ми люди благородні, промовив Гледстон, так змиймож ту пляму, що стільки століть лежить на доброму імені Англії в її відносинах до Ірляндії! Коли ми люди чоловіколюбні, то прислухаймося же, як стогне нещасний край. Коли ми люди справедливі, то подаймо руку Ірляндії іменем істини і правосудя“.

Радісною луною покотилися по Ірляндії Гледстонові слова. Національна громада заснована против Феніїв, що мала на меті знесення акту про злучення парламентів, зараз підняла хоругву „Вольної Церкви і Вольної Землі“. Спокійна агітація знов закипіла в Ірляндії і в Англії: через два роки Гледстон, ставши першим міністром, добився від парламенту нового поземельного і церковного закону задля Ірляндії. Це була перша справедлива реформа, яку Англія дала Ірляндії. Справді зверніть, чытачі, увагу, яка то була справедливість, коли 600.000 протестантів в Ірляндії держало 2 архієпископів, 12 єпископів і трохи не 600 попів і одержувало на них трохи не 600.000 ф. штер. річного доходу; а чотири з половиною мільйони католиків, видаючи плату на протестантську церкву, не мали спроможности удер-

жувати своє духовенство! Нагадаю ще, що одна тільки „десятина“ вихопила в ірландських католиків за увесь свій час більш мільона людського життя!..

Видане церковного закону 1869 р. стало кінцем панування в католицькому краю протестантської віри і церкви. За десять літ, по новому закону, мусїли перейти до рук казни усї землі, дома, маєтності і доходи з них, які належали до власності протестантської церкви. Вчислено, що її добро кештувало 16 мільонів ф. шт. і половина їх призначена була на громадські больниці, приюти і т. иньше. Очевидно, що на скілько католики радїли новому закону, на стілько або й більш протестанти проклинали його. Але крім матеріального і морального виграшу, новий церковний закон збудив поміж Ірландцями нові надїї на реформи в иньших станах життя і таким побитом по льобічному шляху вплив новий політичний рух під назвою Home Rule, рух добування автономії чи самоуправи. Варто зазначити, що початок сього руху заложили самі протестанти в 1870 р., сьлкуючись помстити Гледстонови за церковний закон.

Се й було початком Ліги, в якій швидко і католики і протестанти взялись за одно діло і тим доказали і доказують

і вині, що ніяка різниця вір не може перешкоджувати народам працювати гуртом над роботою в тих питаннях, які цілком однаково стикаються політичного і соціального побуту людей, будь вони Жиди, чи католики.

В 1870 р. по всій Ірландії виспіла думка, що задля того, щоб знести ті бідування, які терпить многострадальний ірландський народ, нема иньшого шляху, як заложити свій парламент для Ірландії і знести акт злучення Ірландії з Англією. Задля наради в сьому ділі зійшов ся 19 цвітня 1870 р. в Дубліні великий мітинг і заложив „Асоціацію самоуправи Ірландії“. Метою асоціації постановлено: добити ся Ірландії свого парламенту, що видавав би задля Ірландії закони, завідував усіма доходами і кравими маєтностями; але такий порядок належить добути, не займаючи підвалин англійської конституції і привілеїв королівських. Важнішим противником сього руху виступило католицьке духовенство, бажаючи тим засвідчити перед урядом свою подяку за церковний закон із 1869 р. Одначе духовні помилились і проповідь Їх не принесла добутків. На третій рік уже під зазивом до конференції підписалось 25.000 прихильників нового руху і політичної авто-

номії задля Ірляндії і перед кінцем 1873 р. з'їхалось у Дублінї 900 послів із усіх кутків Ірляндії на раду, що треба діяти, щоб реалізувати ідею автономії? От на цій то „раді девятьсот“ і родилась Ліґа Самоуправн Ірляндії, — постановивши собі туж саму мету. Але з питанням автономічним зросло ся в Ірляндії важнійше ще питання соціяльне, без якого й сама автономія не варта мідного шага. Через се й вплив аграрний, соціяльний рух, — рух, можна сказати, „арендарський“. Історію сього руху ми поведемо в дальшому листї, а сей скінчимо сказавши кілька слів про Фенїїв, бо на наш погляд сьогочасний соціяльний рух в Ірляндії проковтнув рух політичний і Фенїї однаково працюють і тут і там.

Щоб не розводити довгі речі, ми згадаємо про роботу Фенїїв тільки в найновїйшій часї. В літку 1880 р. в Філадельфії (в Америці) зібрала ся велика рада усіх американських Фенїїв і заложено нову асоціацію „Громада злучених Ірляндців“. На чолї нової громади стало пять війтів, а секретарем вибрала громада звісного Росса. Нова громада ставила своєю задачею: одірвати силоміць Ірляндію од Англії і обявити її республікою. Найкращим шляхом до такої мети громада

вказала потайні убіства і всякі страшні злочинства в Англії і на її кораблях, — і вести їх доти, поки на Англію не нападе великий острах і примусить її одректи ся від Ірляндії за для того, щоб самій можна було жити і дихати вільно. В своїм зазві чи проклямації громада прямо говорить: „Англія не встоїть перед смілим внутрішнім нападом. Її величезні крамарські і військові склади стиснені в таких місцях, які легко спалити; невеличка громада сміливих та добре дисциплінованих людей під проводом розумного і завязятого, смілого ватажка, може в два дні знести, знищити більшу половину агресивних і дефензивних засобів Англії“. В тих страшних провктах, які Фенії вказують против Англії, вони не бачать нічого злочинного, бо по їхньому Ірляндія воює в Англію, а на війні можна усіма способами шкودити своєму неприятелеви. Проби підорвати і спалити казарми в Честері, ратуш в Ліверпулі і в Лондоні показують, що Фенії одважились на всякі злочинства супроти Англії. Читачі може памятають, що корабель Дотерель (військовий), що плив по морю, хто його зна від чого підкинуло в гору, розірвало і потопило. Так само може памятають, що не давно в Ліверпулі знайдено

в бочках, привезених як цемент, двадцять пекольних машин. До чого доведе така „війна“ Феніїв, на чому вона стане, вгадати не можна; але вірно тільки те, що „війна“ ведець ся і що така війна дуже небезпечна для самої Англії.

IV.

Навряд чи можна в історії вказати на другий який нарід, щоби так довго, сімсот літ, і так заїло як Ірляндці боров ся супроти ворогів своєї національності і свого економічного побуту; знов же навряд, чи є в історії приміри такого немилосерного і варварського уряду, яким показав себе уряд Англії грабуючи і знищуючи Ірляндію в економічному і соціальному житю. Соціяльний рух Ірляндії і оборона від грабування своєї рідної предківської землі почали ся тоді, як почалась боротьба двох сумежних народів. Правда, в давніші часи, навіть аж до XIX віку, рух в Ірляндії виходив ніби з релігійного і політичного питання, але се тільки так здаєть ся; придивитись ближше, ми побачимо, що основою семивікової боротьби Ірляндії з Англією була і єсть чисто економічна, соціяльна сторона; основою була

і в їй досї земля, а релїгія і політика були тільки притокою. В давнїйші часи і народи і уряди, коли не розумом, як у наш час, то інстинктом пізнавали, яка велика сила лежить у землі і справедли-вому, (більш-менш) рівномірному оруду-ваню нею тим, хто працює над нею. Тим то Англія, силкуючись знести в Ірляндії стародавнє право громадського орудуваня землею і завести свою феодалщину, не жалїла варварства і страшених мук для Ірляндії. До чого доходили Англичани грабуючи Ірляндію, досить буде нагадати кілька фактів грабуваня Ірляндії за часу Єлисавети. Приміром: ірляндський бата-жок Брайн Оннель завітав до себе в го-споду Ессека; як полягали всі в домі спати, салдати по приказу Ессека обійшли кругом оселі Оннеля, його шурина і усіх приятелів арештували і послали в Дублін, де їх і замордовано. Були ще гідші ви-падки поганого зрадництва; один офіцер заманив до себе в гості 17 Ірляндців і всіх їх убив. А що виробляли солдати! Легкі говорить, що військо Англичан уби-вало дїтий, банди солдатів ходили по се-лах і шляхах і без милосердя вбивали уся-кого стрічного Ірляндця. Не задовольняю-чись мордованєм і душогубством, Англи-чани морили Ірляндців голодом; безтала-

них Ірландців доводили до того, що вони їли собак, навіть мертвих людей! Одно слово, Ірландію так спустошили, знищили за Єлисавети, що один письменник правду сказав, що „Єлисавета царствує над попелом і трупами“. В цілому Дімонді не було хати, хутора, ніякої будівлі, яку залишилиб Англичани не спаливши! За пів року 1582 р. в Мінстері вмерло 30.000 Ірландців із голоду, не рахуючи вбитих і повішених. Навіть тоді вже, як повстане було втихомирене і полишились старі та діти, Англичани й їм не дали пощади; солдати заганяли дідів, жінок і дітей у хліви і підпалювали їх, вартуючи, щоб ніхто не спас ся. Материй Ірландок вішали на деревах, привязуючи до грудий дитину косами матери.

Се була не війна, не втихомирюване, се було грабоване, людоїдство, знищуване людей і краю. Задачею Англії було звести зі світа огнем, мечем і голодом усіх Ірландців, а землі їх пограбувати і пороздавати Англичанам. Добиваючись такої мети, Англія не зупинилась ні перед яким злочинством. Роздаровуючи Англичанам пограбовані у Ірландців землі, уряд ставив умовою, щоб поміж арендарями не було жадного Ірландця, щоб Ірландців приймали тільки на пощоденщину. Нема

що говорити про обманство, мошенництво і всякі „законні“ утиски, якими Англичани грабували у Ірляндців землі й заводи феодалізм! Про се можнаб написати десятки товстих книжок. Після Єлисавети починаєть ся по трохи звертанє уваги на долю ограбованих, обезземелених ірляндських селян, але з сього нічого не виходило, бо зносячи одну меншу неправду, уряд заводив нову ще гіршу, а особливо після акту злученя парламентів уряд видав доволі нових законів, щоб піддержувати богатирів і утискати убогих арендарів. Сконфіскувавши усї землі Ірляндців, роздавши їх Англичанам і Шотляндцям і обернувши увесь ірляндський народ в арендарів, уряд дозволив новим господарям землі виганяти арендарів у всякий час, не вважаючи на умови, і забирати силоміць їх худобу на плату за аренду. Найгірше стало арендарям після закону 1826 р., коли то заказали арендарям віддавати від себе вньшим арендарям землі дрібними нивками. В 1829 р. Брунло подав до низшої палати чи сойму біль, просячи звернути увагу на безталанний побут селян „Зеленого Острова“ і віддати „мільйони незанятої землі в руки мільйонів незанятих і голодних Ірляндців“. Одначе сей біль перейшовши в висшу палату

(панів) там і зник і ніколи не став законом. Такаж доля випала і на иньші силкування ірландських виборних у парламенті, щоб звернути увагу на стан ірландських селян, упорядкувати хоч трохи справедливійше соціальний побут і розв'язати справедливо земельне питання. А тим часом життя селян ставало гіршим і гіршим: часта голоднеча збільшувала жебрацтво, не порядки й аграрні злочинства, як натуральні плоди соціального бороття тих, що оброблюють землю, з тими, що господарюють над нею. Господар землі вимагає більшої плати за аренду або проганяє арендаря з хутора. З погляду Ірландців се справдішне грабоване, хижацтво; а з погляду тих законів, які видали Англичани для Ірландців, се не грабуване, але право власника землі. Таким побитом і не диво, що Ірландці стали вважати душоубство господарів власників землі не як злочинство, але як справедливу помсту, як діло цілком патріотичне. Так само не дивно, що ні один Ірландець не відважить ся помагати урядови вислідити і знайти душоуба, а кожен охочо прикрити його і приховає сліди душоубства. Через се Ірландцям прийшлося жити під двома законами: урядовим, що карав за душоубство власників

землі, і народнім, що ставив душогубство як помсту, як справедливу відповідь, як натуральність терору.

Росповсюжували терор різні потайні громади, що стали закладатись в Ірландії ще в XVIII віці під різними назвами: Білих хлопців, Сталевих хлопців, Справедливих хлопців, Обірманців і ин. З усіх потайних громад найбільш славила себе і найбільш розвернулася громада Обірманців, що 50 літ (з 1820—1870) наводила страшений острах не тільки на власників землі, але й на самий уряд. Після 1870 р. Обірманці були трохи затихли, але торік на полі „аграрної війни“ вони знову виступили. До слова сказати, що громада Обірманців так гарно зложена, так міцно дисциплінована, що й досі ще ніхто завірно не досвідчив ся ні про її склад, ні про її організацію. Одно тільки вірно, що головна мета цієї громади боротись за землю і повертати ірландських земель до рук ірландського народу. До якої сили доходила Ліга Обірманців, свідчить лорд Гартінгтон, говорячи в парламенті, що сій громаді стоїть тільки видати приказ і зараз усі йому корять ся: навіть, каже він, іноді і приказу не треба; закони ліги усім відомі і ніхто не сміє не слухати їх; усі більш корять ся закону

Обірванців, ніж урядовим законам. Кажуть, буцім у громаді Обірванців ніколи не було й нема людей осьвічених, а завжди складалась вона з арендарів, крамарів, ремісників, наймитів і до того із самих тільки католиків. Коли се й справді так, то організація, робота громади, її розум і жвавість тим самим ставлять її в нашому погляді ще вище. Кажуть, що громада Обірванців дуже люта, хижка і в доказ сього вказують на душоубство семи протестантських арендарів одного за другим. Льорд Льордтон прогнавши арендаря католика, оддав одібраний від його хутор протестанту; сього вбили, сїв другий — теж саме, так і третьому й далі. Одначе не треба забувати, що льорд Льордтон витворяв такі злочинства і хижацтва, що ніяка пімста, ніяке „аграрне злочинство“ не може зрівнятись із ними; досить нагадати, що з усього Болінамука він вигнав усіх арендарів і зруйнував їх селитьби.

Тай громада Білих хлопців в перед початком сорокових років не згірше „воювала“ з власниками землі. Джордж Люїс, що гаразд вислідив непорядки в Ірландії, економічний стан селян і мету „Білих хлопців“, говорить про їх, що се „не ватага розбішак, але оборонці народніх нужд, народні заступники від самосили

і наглого вигнання власниками арендарів із хуторів“... Багато натерпів ся страшних мук безталанний селянин-арендар „Зеленого острова“, багато вилило ся сліз, винної і невинної крови, поки авглійський уряд відважив ся ступити на той шлях, щоб законом забезпечити працю і видатки арендарів на випадок вигонювання їх власниками з хуторів. Перший біль про такий закон подав лорд Стенлі, але парламент (палата панів) так заярілась і виазвірила ся проти його, що він мусів уяйти назад свій біль. Так само погубали білі (внески) й иньших міністрів і послів, аж поки не постигла Ірландію велика голоднеча 1847 і повстанє 1848 р. Оті нещастя примусили Англію видати в 1848 р. закон, яким примушувало ся спродувати маєтки, що не покривали зятягнених на них довгів. Основа сього закону здавала ся ніби то й прихильною за для Ірландців; велика більшість власників ірландських земель залізла в такі великі довги, що иньшай лорд, беручи зі своїх арендарів великі суми гроший, не користував ся ними сам, але обертав на виплату відсотків; а через те саме в його не було достатків (хоч би й була охота і бажаня) підлучшати своє господарство і робити арендарям полегкости. Новий закон завів

суд, що примушував продавати такі задовжені землі. Гадалось, бачте, що той, хто купив такі землі, мати ме достатен на підлучшене, не буде дуже втискати арендарів. Отже не так стало ся, як ждало ся. Землі стали купувати спекулянти і за ради користи стали вимагати у Ірляндців далеко більшу плату; колиж арендарі, натурально, були неспроможні платити — їх прогоняли з хуторів. В кінці вийшло те, що й повинно було вийти: арендарі попали з огню в полумя, і край нічогісінько не виграв. Сам ірландський народ, щоб вибитись як небудь із такого економічного пекла, пригадав собі ще одну дорогу, дорогу еміграції зі свого рідного краю в Америку або в Австралію. Але окрім морального горя, яке гнітить усякого емігранта, усякого, хто по волі чи по неволі кидає рідний край, виселенці з Ірляндії муіли переносити ще великі матеріальні невигоди і муки. На кораблях, що перевозили безталанних утікачів, розвозили ся заразливі недуги, і емігранти гибли мов ті мухи! В 1848 р. вийшло з Ірляндії до Канади і Нового Бравншвайгу 106 тисяч Ірляндців; із тих умерло на дорозі більш 6000, а зараз на березі, як приплили, більш 4000, всього з ними, що повмирали в больницях і по під тинню,

17¹/₂ тисяч... Та не солодко було й тим, що зістали ся жити, — одначеж таки не так тяжко, як було на своїй рідній землі. За десять літ 1841—1851 виселило ся з Ірляндії, 1,240.000; на друге десятилітє 1,268.000, в останніж часи що року виселять ся з Ірляндії по 100.000. Звернувши увагу, що в усій Ірляндії не більш 5 міліонів мешканців, не трудно собі намалювати, які то страшенні муки виносять Ірляндці на своїй рідній землі, і як знищуєть ся Ірляндія, коли що року являєть ся 100.000 таких беаталанних, що радше відважують ся переносити муки виселенців, ніж жити в ріднім краю!... Гарно, значить, там жити!

Отже й не дивно, що закон 1848 р. не міг заспокоїти і не заспокоїв Ірляндців і в 1850 починаєть ся новий рух народній, нова, чисто соціяльна вже агітація. 6-го серпня в Дубліні зійшлись виборні з усіх кінців Ірляндії і рішили вести агітацію, щоб: 1) добити ся справедливої плати за аренду; 2) щоб поки арендар платить, власник хутора не мав права виселити його; 3) щоб арендарі мали право препродувати своє право на аренду. Задля виконання такого рішення заложили „Лігу ірляндських арендарів“. Агітація спершу пішла дуже добре, але через рік, в 1854, усе діло коли не по-

гибло, так затихло було на цілих 25 літ, поки не виросла нова „Земельна літа“. За весь сей довгий 25-літній час Англія і її уряд не пригадали, не видали за для Ірляндії ні одного на стілько радикального закона, щоб справді допомогти Ірляндії; усі 25 літ канули в ту безпутню прорву, що зветь ся „парляментарними дебатами“. І от в якому стані була Ірляндія 1879 р., коли завела ся „Земельна Літа“. Усієї землі в Ірляндії 20 мільонів акрів: половина з неї під пасовищами, друга половина віддаєть ся в арендарство. Невеличких хуторів (меньш ніж 15 акрів) начисляють 280.000, значить, і стількож родин арендарів, що в купі з 400.000 безземельних робітників наймитів становлять селянський пролстаріят в Ірляндії. На хуторах арендарі садять тільки картоплю, щоб прохарчувати родини, а задля виплати аренди вигодовують на продаж свиний, тимчасом як парубки й дівчата ідуть на заробітки в Англію. Єсть такі невеличкі хутори, що з плугом ніде й повернутись і їх не орють, але перекопують заступами. Не більш як у пятої семі є коняка або коровчина, чи 2—3 овечат. Такі хутори, при яких землі менш 15 акрів, віддають без писаних договорів і через те власники завжди набавляють плату, як тільки буває

урожайний рік. Аренди за акр платять 10—40 гульденів.

Других 200 тисяч арендарів чи фермерів держать хутори по 15—50 акрів. Се вже трохи заможнійші люди, ніж перші. Ці окрім картоплі сїють і зерновий хліб і мають коний і товар. Єсть іще більш сто тисячів фермерів, що держать хутори до 500 акрів, але такими фермерами — Англичани і Шотляндці; вони оброблюють землі наймитами з Ірляндців. Видиме дїло, який стан фермерів. Навіть в урожайне літо більша половина фермерів не має з чого виплатити за аренду, а 1877—1878 рр. були неврожайні і відібрали в арендарів усяку спроможність виплатити ренту. Власники земель не хотїли й слухати про неврожай і таким побитом уже зима з 1878 на 79 рік показувала, що новий аграрний рух чи так, чи інакше, а впливе на сьвіжу воду. І він вплив! У цьвітні 1879 р. в Кестльборо зійшов ся великий мітінг арендарів. Головою вибрали того Девіта, про якого я вже споминав, говорячи про повстанє в 1848 р. і про повстанє Фенїїв. Девіт промовив гарну річ до мітінга, на якому було більш 10.000 народу. — „Землю сотворив Бог — говорив він — такоюж вольною, як вольне небо, повітрє й вода! Хто положив у зем-

лю свою працю, тому повинні належати й її плоди!" На с'їм мітінгу умовились, що фермери міцно стоять один за другого і будуть вимагати, щоб власники земель поменшили плату на стільки, щоб фермери адужали виплачувати її не втискаючи себе.

На вічу в Кестльборо був багатий власник землі, член парламенту, протестант Чарльз Парнелль, що став потім ватажком руху. Поголоска про сей мітінг і його ухвалу пробігла луною по всій Ірляндії і в жовтні тогож року в Дубліні зібрали ся виборні з західних і південних округів Ірляндії, де найгірше терпів народ. Тут рішили завести ірландську Національну Земельну лігу, разом перестати виплачувати ренти всюди, де вона дуже велика, і добивати ся права арендарів на власність тих земель, які вони обробляють. Головою нової ліги вибрали Парнелля, а писарем Девіта. Вони зараз видали до народа зазив, що земля сотворена за - для всїх, значить, теперішні власники не мають жадного права засвоювати її тільки за для самих себе. Нема що й казати, що народ зразу відгукнув ся і почали ся заводити скрізь по Ірляндії філії Земельної ліги. Не треба казати й про те, що власники земель стре-

пенулись, а уряд, на чолі якого був тоді лорд Біконсфільд, зараз повернув ся долюбимих своїх утисків! Девіта і трьох інших бесідників ліги віддали під суд. Одначе з суду вийшла користь не урядови, але громадї: суд оправдав їх і увесь народ Ірляндії радісно привітав такий судовий присуд... Тим часом Парнелъ, а опісля й Девіт з'їздили в Америку і звідсіля стала приходити значна запомога грішми... Аграрний рух став рости і ширити ся не по дням, а по годинам.

Арендари перестали платити ренту, а власники взяли ся проганяти їх із хуторів. Здавало ся, що проганні, свдячи без роботи і хліба, схаменуть ся і вернуть ся до ляндльордів. Але де там! Земельна громада мала стілько достатків, що спромагала ся запомогати і острахом і грішми. Тим часом в 1880 р. перемінив ся в Англії уряд. Біконсфільда змінив ліберальний Гледстон і ліга, ждучи, що вдѣ Гледстон за для ірляндського народу, припинила троха свою аїтацію. І справді так слїдувало, бо й уряд і більшість нового парламенту були так ліберальні, як ніколи ще в Англії, і тим то в Ірляндії ожили нові сподіваня. Час показав, що се даремна річ, що ще не народив ся в Англії такий уряд, що дав би для Ірляндії справедливі

соціяльні реформи, що вернув би ірландському народови заграбовану в його предківську його землю. Гледстон замість радикальної реформи заходив ся гоїти пластирем семивікову народню болячку. Очевидно, не можна винуватити за се чесного Гледстона: він добре знав звичаї мудреців палати панів і знає, що з сїєї палати не діждати ся Ірляндії аграрного просьвітку, поки сама не прорубає собі дверий, або поки час не зруйнує тієї консервативної тюрми, що зветь ся „висшою палатою“, або палатою панів. Гледстон, щоб затихомирити соціяльний рух фермерів, подав було біль (на час, поки вийде новий аграрний закон), щоб власники, проганяючи арендарів, сплачували їм за підлучшене по хуторах, коли буде доказано, що арендар не мав спроможности заплатити аренду через те, що була голоднеча.

Одначе й сей закон не вийшов із палати панів. Ірляндія ще раз переконала ся, що доброю волею її грабителї не дадуть їй нічого, тим то Діллєн на мітінгу в Кільдері в вересні 1880 в своїй промові уговорював, що годї Ірляндцям чекати чогось від Англії, але треба самим так zorganizувати ся, щоб побідити Англію. Ось яку організацію подав Діллєн:

Нехай кождий арендар вступить у земельну громаду, в якій було би тоді 300.000 членів; коли власник не згодить ся на справедливу плату, нехай арендарі не платять. Ніяке англійське військо не мати ме сили приневолити 300.000 арендарів платити ренту! Нехай тільки народ засвоїть і міцно стоїть при програмі, що земля для народу; а посли в парламенті зуміють зупинити репресивні закони, поки Ірландці з'організують ся самостійно.

Незабаром після сього по всій Ірландії заложили ся філії Земельної Громади і всюди строго держали ся правил, які подала Громада: не платити ренти більш тієї, що положена ще в 40-вих роках; не брати в аренду хуторів, із яких вигнано арендарів і не купувати нічого з того, що заграбують власники в арендарів за невідплату ренти. Ліга радила і пильнувала, щоб фермери вдержувались від злочинств і душоубства, а як на добрий спосіб боротьби супроти власників вказувала бойкот. Се давний спосіб; зветь ся він так від імени капітана Бойкота, на долю якого випало першому його покоштувати від Білих Хлопців. Бойкот справді такий спосіб, що видержати його трудно: мусить чоловік або втікати, або згодити ся. Той,

кого присудять на бойкот, становить ся наче прокаженим : ні йому, ні його сімї ніхто не продасть нічого, ніхто не купить нічого в нього ; навіть хліба, булки, мяса йому не продадуть, зо страху, щоб і той, хто продасть, не піднав під бойкот. Ніякий шинкар не пустить його переночувати ; а вмере — ніхто не віде його поховати. Дітям його ні на вулиці, ні в школі нема ні товариша, ні забавок, ні просвітку. . Гіршої і тяжшої кари не можна пригадати, як бойкот.

Видима річ, що ніякі силкуваня Земельної Ліги не були спроможні поставити рух так, щоб не було жадного аграрного злочинства і душоубства. Англія і власники земель в Ірландії насадили на тілі ірландського народу стільки тяжких болячок, що в яку сторону не повернув би ся народ, він усе торкне свою болячку, вразить її дуже і почує натурально бажане коли не пімсти, то хоч самооборони. Одначез злочинства останнього аграрного руху далеко не мали і не мають такого загального характеру, як попередні. Самі Англичани, приміром Морлей, свідчать, що в історії аграрного руху трудно знайти менше кровавого само-силья, як в останньому русі на Зеленому Острові. Узавши 50 літ назад, можна

бачити, що тоді було душогубств із п'ятьдесять разів більше.

Що діяла Ліга і що пригадав уряд Англії, щоб задовольнити народ, який після семивікової боротьби з'організував ся так, що, здасть ся, примусить своїх грабителів вернути народне добро — землю його правдивим власникам — ірландському народови ?

V.

Зібрав ся новий парламент і подавши до королеви відповідну адресу, прийняв ся обсуджувати закони задля Ірландії, але які закони ? Закони репресалій, примушования арендарів ! Як тільки парламент видав репресалії, зараз заарештували Девіта, алеж до арешту Девіт зумів зложити „жіночу земельну громаду“, задачою якої стала запомога тим, що їх арештують, і їх сім'ям. А Парнелль тим часом подав ся до Парижа, куди Егам перевіз книжки і касу літи, якій з Америки прибувала велика запомога грішми, — що тижня приходило 2—6 тисячів фунт. штерл. Силкування ірландських виборних у парламенті припиняли на якийсь час видане примусових законів, але в кінець закони

вийшли. За короткий час арештовано більш 200 душ, але в відповідь на такі „заходи“ що всій Ірляндії зібрались на весні 1881 віча, що потвердили всі попередні ухвали. Добрий склад Земельної ліги показав ся вже з того, що не вважаючи на численні арешти ватажків, ні одна філія ліги не зникла; замість арештованих ватажків являлись нові. Правда вимагає додати, що сільські попи де в яких округах стали по стороні народа і показали йому свою поміч. Гадаючи, що урядови труднійш арештувати попа, ніж простого арендаря, попи охочо ставали головами на зборах і в своїх промовах, як і в проповідях у церкві проповідували теж саме, що й сьвітські люди. Один навіть піп, доказуючи справедливість бойкоту, промовив: „Наша католицька віра навчає цурати ся злих людей; а щож може бути гірше і злійше, як поліціанти, або ті люди, що беруть в аренду хутори, з яких вигнано арендарів?“

Велику увагу звернула ліга на родини арештованих. Сусіди приходять даром робити їм, а як прийшли жнива, то ниви арештованих були оброблені перш усіх. На назначений день збирало ся на поле 1000—2000 робітників і в одну годину робили те, що сама родина арештованого

мусілаб робити місяць : скінчивши роботу помагачі збирають ся коло хати арештованого ; хто будь скаже промову на тему „стояти супротив притіснителів“ і потім співаючи патріотичні пісні розходять ся по домах. Сам уряд признав ся, що репресивні закони ще більш з'єднали Ірляндців і піддали їм нової жвавости, а ні урядови, ні власникам-льордам не принесли жадної користи ; про се свідчить уже одно те, що з тисяча хуторів поліція з превеликою силою вигнала тільки 215 арендарів, а з останніми поки що нічого не вдіяла, бо арендарі як тільки вглядять, що йде поліція виганяти їх, — зараз дзвонять на Івалт, збігають ся сусіди з иньших хуторів і починають ся бійка кілем і камінем.

Переконавши ся іще раз, що примушуванем не вдівш нічого, подав Іледстон 7 цвітня 1881 р. до парламенту новий біль земельного закону. Подаючи свій біль признав ся, що йому ще ніколи не доводило ся стрічати ся з таким трудним ділом. Мабуть через те й самий біль його вийшов якимось темним, запутаним і далеко-далеко не здібним розвязати соціяльне питанє Ірляндії. Іледстон добивав ся, щоб арендарі мали право перепродувати своє користуванє хуторами иньшим арендарям, щоб справедливу рєнту установляв осіб-

ний суд і т. д. — усе самі пал'ятиви, ані одної корінної реформи. В низшій палаті мулили сей біль чотири місяці, а як перейшов він у палату панів-льордів, то там так обкроміли його, що й половини не лишило ся з того, що подав Гледстон.

Які добутки випали на долю нового закону і як на його відгукнулась Ірляндія, — про се певно відають наші читачі. Арешт Парнеля; численні арешти иньших ватажків; прибільшуване аграрних злочинств; напад арендарів на поліцію; висилка численного війська з Англії на Зелений Острів; стріляне в людей, навіть у жінок, — от добутки нового закону, а соціяльне питане ні на один ступінь не двинуло ся, не зрушило ся з того місця, на якому застав його новий закон!... „Аграрна війна“ як вела ся, так і ведеть ся і не Гледстонівським „компромісам“ спинити її. Розпутати соціяльне питане в Ірляндії можна тільки одним способом: повернути до рук народа народні землі і всіх теперішніх арендарів обернути на власників землі, поставивши головним власником земель не осібних лиць, але громади. Иньшого способу нема!

Можна сміливо пророкувати, що ірляндський варод добеть ся сього кінця:

добьт ся не повстанем, не огнем і мечем, але шляхом мирної, спокійної, але безустанної і безперервної агітації! Очевидно, для англійського уряду мало було кілька місяців, щоб переконати ся в непригідности нового закону; можна сподівати ся, що уряд поирбує ще раз полити ірландською кровю ірландські ниви, але в кінці кінців побіда буде не за ним, але за народом... Ірландці так уже звикли, що ніколи не задовольняють ся — говорив колись лорд Біконсфілд. Отже читачі бачили з наших коротеньких листів, чим Англія силкувала ся задовольнити Ірландців! Цікаво-б було подивити ся на такий народ, який можна задовольнити і грабуванням!... Мені здаєть ся, що й сама Земельна ліга не задовольнить ірландського народу; так я гадаю через те, що мені не трапляло ся довідати ся, який шлях, який плян намітила ліга задля остаточного рішення аграрного питання в Ірландії. Правда, що ліга ставила головною задачею своєю знищенє земельного феодалізму, що справедливо ставить гаслом своїм, „земля задля народа“, але вона не сказала ще свого слова ні разу, яким побитом міркує вона реалізувати сю істину — „земля задля народу“? В широкому погляді, і ляд-льорди і урядники і попи, одно слово,

всі мешканці, усі люди — народ, значить і земля задля всіх людей. Мені здається, що в розплутуванню соціального питання в Ірландії найбільшу вагу матиме не земельна ліга, але її дитина, нова „земельна ліга селян“, що заснувала ся на весні 1881 р. Ся нова ліга не дійшла ще до свого справдішнього розвою, але вже з самого початку її звернено на неї увагу з усіх боків. Поземельна ліга арендарів зразу подала руку новому рухови і засвідчила лігу селян, що на меті ліги арендарів стояла і стоїть корпсть не лише арендарів, але й безземельних, поденних робітників — наймитів, і підмовляла нову лігу гуртом, у купі бороти ся супроти власників і уряду. Очевидно, що не може бути й речі, щоб обидві ліги ріжнили ся. Католицьке духовенство привітливо зустріло нову лігу селян, а власники землі своєю чергою силкують ся переманити її до себе, запевняючи, що наймитів обиджують не власники землі, але арендарі, одначе навряд ліга робітників покаже більше прихильности до власників, ніж до арендарів. Правда, були вже й такі випадки, що селянські робітники підмовляли власників передати землі в громадське користуванє наймитів, які вже самі бороти муть ся з земельною лігою.

Хто зна! — може отся нова, а вір-
нійш, стародавня форма громадського
орудування землею і стане тим джерелом,
на якому розвяжеть ся сьогочасний соці-
альний рух Ірляндії.

О п в і с т к а.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ вийшли :

Ціна в короновій вал.

1. С. Ковалів. Девертир і иньші оповіданя . . .	1·60	К.
2. Іван Франко. Поеми	1·60	„
3. О. Кобилянська. Покора і иньші оповіданя .	1·40	„
4. Гю де Мопасан. Дика пані і иньші оповіданя	1·30	„
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповіданя	1·40	„
6. Н. Кобринська. Дух часу і иньші оповіданя .	1·60	„
7. Енот Гамсун. Голод, роман	2·20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії	1 60	„
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов. .	1·60	„
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	„
11. Генрик Понтонпідан. Із хат. Оповіданя . . .	1·40	„
12. Богдан Лепкий. З житя. Оповіданя	1·20	„
13. Гергарт Гаутман. Візник Геншель	1·60	„
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1·60	„
15. У. Шекспір. Приборжана гоструха	1·40	„
16. Панає Мирний. Лихі люди	1·40	„
17. В. Короленко. Судний день	1·20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	„
19. К. Іудков. Урисьє Аюста	1·40	„

20. У. Шекспір. Коріолян	1-80
21. М. Яцків. В царстві сатани	1-60
22. Панас Мирний. Морозенко	0-90
23. Леся Мартович. Нечитальник	1-60
24. М. Коцюбинський. По людському,	2-00
25. В. Оркан. Скапаний світ, драма	1-00
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі	1-60
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1-60
28. Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)	3-60
29. К. Гавлічек-Боровський. Вибір поезій	1-60
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина	1-80
31. І. Франко. Коваль Бассім	1-60
32. У. Шекспір. Антоній і Клеопатра	1-80
33. Е. Тимченко. Калевала	3-00
34. О. Катренко. Пап Природа і ин. оповідани	1-40
35. У. Шекспір. Багато галасу з нечевлі	1-60
36. Іван Франко. Сім казок, новелі	1-40
37. Сидір Воробкевич. Над Прутом, поезії	1-60
38. Уїлліям Шекспір. Ромео і Джульєта	1-80
39. К. Сроковський. Оповідани	1-40
40. А. Бримський. Пальмове гілля, (3-00)	2-00
41. О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця	2-00
42. Гю де Мопсан. Горлія і інші оповідани	1-30
43. В. Кравченко. Буденне житє. Оповідани	2-00
44. Уїлліям Шекспір. Король Лір	1-80
45. Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3-00
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц	1-20
47. І. Франко. Захар Беркут (брош. 1-20) К. опр.	1-60
48. У. Шекспір. Міра за міру	1-40
49. М. Коцюбинський. Повдинок і ин. опов.	2-00
50. О. Стороженко. Марко проклятий, поема	1-40
51. С. Ковалів. Риболови	2-00
52. Марко Вовчок. Народні оповідани. т. I. (1-60)	2-00
53. П. Мирний. Серед степів. Оповідани	3-00
54. Е. Ярошинська. Перскянчяки	2-60
55. В. Винниченко. Повісти й оповід.	3-00
56. Л. Мартович. Хитрий Панько	1-50
57. В. Вересаєв. Записки лікаря	3-00

М. Вовчок. Народні оповідання. Т. II. (1-60)	2-00	К.
М. Горький. Мальва і інші опов.	2-50	"
М. Дерлица, Композитор і інші опов.	2-00	"
Ю. Заєр. Легенди	2-40	"
А. Чехов. Змора і інші опов.	2-40	"
Н. Кобринська. Ядзя і Катруся та інші опов.	1-80	"
Д. Лукіянович. Від кривди, повість	2-00	"
А. Чайковський. Оповідання	2-00	"

Друкують ся і вийдуть цього року: Е. Золя, Жерміналь; М. Вовчок, Народні оповідання, т. III; І. Франко, Воє Constrictor; Ів. Нечуй-Левицький, Бурлачка; М. Стожешенко, Оповідання.

Ціни подані за оправні примірники.

у другій серії „Науковій Бібліотеці“ вийшли:

1. Кароль Кавцкі. Народність і її початки	0-60	К.
2. Фр. Енгельс. Людвік Фаєрбах	0-50	"
3. Фр. Енгельс. Початки родини	1-50	"
4. Ш. Сеньобб. Австрія в XIX столітті	0-80	"
5. В. Вудзиновський. Хлопська посілість брош.	2-00	"
6. В. Вудзиновський. Хлопська посілість брош. оправлена	2-40	"
7. М. П. Драгоманів. Про небо	2-00	"
8. М. П. Драгоманів. Череписка, т. I	1-80	"
9. С. Степняк. Підземна Росія	3-00	"
10. Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1-00	"
11. Г. Тен. Філософія штуки	1-00	"
12. Дж. Інґрем. Історія політ. економії	4-00	"
Е. Феррієр. Дарвінізм. Брош. 1-30 К., в опр.	1-70	"

у третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли:

1. М. Грушевський. Б. Хмельницький	0,20	К.
2. Бурцій Руф. Фільотас	0-20	"
3. В. Наумович. Величина звіздяного сьвіта.	0-15	"
4. Панас Мирний. Лови	0-06	"
5. І. Пулюй. Непропача сила	0-20	"
6. М. Грушевський. Бех-Аль-Джуртур	0-10	"
7. І. Раковський. Вік нашої землі	0-10	"

8. А. Чехов. Каптанка	0-15
9. М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів	0-15
10. Е. Золя. Напад на млин	0-20
11. І. Пулюй. Нові і перемінні звізди	0-15
12. Г. Квітка. Маруся	0-50
13. М. Левицький. Умова для селян, спілок	0-20
14. П. Куліш. Оріся	0-06
15. М. Кляшківська. Іван Гус	0-20
16. О. Стороженко. Оповідання. I.	0-20
17. В. Барвінський. Досліди в поля статистики	0-20
18. В. Короленко. Ліс шумить	0 20
19. І. Франко. Шевченко в польській рев. легенді	0-40
20. В. Гі'б. Кльод Іе	0-25
21. Е. Еган. Руські селяни на Угорщині	0-25
22. П. Мирний. Дихий попутав	0-40
23. А. Д. Уайт. Розвій географічних поглядів	0-30
24. Ів. Франко. Украдене щастя	0-50
25. С. Ефремов. Національне питанє в Норвегії	0 30
26. П. Ніщинський. Гомерова Іліада (1 пісня)	0-30
27. М. Драгоманів. Два учителі	0-40
28. Е. Золя. Повінь	0-30
29. С. Томашівський. Київська козаччина 1855 р.	0-10
30. П. Ніщинський. Гомерова Іліада (2 пісня)	0-35
31. Т. Масарик. Ідеали гуманности	0-35
32. Люклян. Юпітер у клопотах	0-30
33. М. Костомарів. Пиcьмо до ред. „Колокола“	0-20
34. М. Гоголь. Вій...	0-40
35. І. Раковський. Вулкани	0-20
36. Г. Фльобер. Іродіада	0-30
37. О. Терлецький. Москвофіли й народовці	0-30
38—39. І. Тургенєв. Ася	0-40
40. Л. Боровиковський. Маруся	0-25
41—42. Данте Алігері. Пекло, пісня I—X	0-40
43—45. В. Олехнович. Раси Європи	0-70
46—48. Л. Толстой. Крайцерова соната	0-90
49—50. О. Бодянський. Українські казки	0-50
51. Е. Золя. Смерть Олівіє Бекайлі	0-25
52. А. Уайт. Розвій астроном. поглядів	0-45

53. П. Ніщинський. Гомерова Іліада (3 пісні)	0-25	К.
54. А. Міцкевич. Лист до гал приятелів	0-45	»
55—56. Л. Толстой. Смерть Івана Іліча	0-55	»
57. В. Брайтенбах. Біольогія в ХІХ в	0-25	»
58—59. М. Горький. На дні жити	0-70	»
60—61. М. Верн. Біблія.	0-40	»
62—63. Г. Кляйст. Маркіза О.	0-40	»
64. М. Карсєв. Філософія історії	0-25	»
65—67. Ф. Достоевський. Грач	1-50	»
68. Ш. Сеньобф. Міжнародні революційні партії	0-40	»
69—71. І. Тургєнєв. Весняні води	1-30	»
72. А. Д. Уайт. Розвій поглядів на лихву	0-30	»
73.—74. П. Куліш. Українські оповідання	0-90	»
75. Ф. Ляссаль. Про суть конституції	0-30	»
76—77. А. Шаміссо. Петро Шлеміль	0-70	»
78. М. Драгоманов. Літературно-суспільні партії в Галичині	0-40	»
79. Д. Мордовець. Оповідання	0-60	»
80. О. Кониський. Листи про Ірландію	0-45	»

Друкують ся і незабаром вийдуть: П. Вінтерніц, Що знаємо про Індотерманів; Гомер, Іліада (в перекладі Ніщинського), кн. IV—VI; А. Кримський, Музулманство; Ф. Кушер, Зьвіробийник.

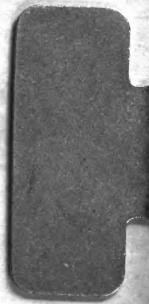
Можна набувати теж повість М. Яцкова: **Огні горять** — по 2-50 кор.

Хто купує за готівку зараз усі книжки видані доси, дістає 25% рабату.

АКОРДИ, автольоґія української поезії від смерті Шевченка до найповійших часів під ред. д-ра Ів. Франка, з ілюстраціями Ю. Панкевича, люксусове виданє, по ціні 6, 7.50, 8, 8.50 і 10 кор.

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Digitized by Google

**BRO
DART**

MADE IN U.S.A.